

SMÅ HANDLINGER I LIVET

Hverdagsrelateret modstand mod vold og andre former for undertrykkelse

Af Allan Wade –En oversat artikel

SAMMENFATNING: *Forfatteren beskriver et syn på terapi som bygger på observationen af, at mennesker gør modstand, når de bliver dårligt behandlet. De casbeskrivelser der bliver præsenteret omhandler mennesker, som søger terapi, fordi de har været udsat for vold og undertrykkelse.*

NØGLEORD: *Løsningsorienteret korttidsterapi, narrativ terapi, modstand.*

Mange af de mennesker, der søger hjælp hos terapeuter har været udsat for vold eller andre former for undertrykkelse. I denne artikel beskriver jeg et syn på terapi, som konstaterer at mennesker gør modstand, når de bliver dårligt behandlet. Parallelt med enhver historie om vold og undertrykkelse er der en historie om fornuftig, kreativ og bestemt modstand. Med nogle få vigtige undtagelser (t.ex. Burstow, 1992; Epston, Murray og White, 1992; Gilligan, Rogers og Tolman, 1991; Kelly, 1987) er den sunde modstand fraværende i litteratur, der omhandler psykoterapeutisk teori og praksis. Grunden til, at jeg bruger udtrykket "sund" modstand er blot, at jeg anser modstand mod vold og undertrykkelse som både et tegn på og som noget, der fremmer sundhed. Jeg mener ikke, der skulle findes nogen "usund" eller "utilpasset modstand". Som et resultat af dette fravær i litteraturen, er mange af de måder hvorpå personer spontant gør modstand mod seksualiserede overgreb (voldtægt), fysisk vold, verbale overgreb, chikane, ydmygelse og andre former for udnyttelse, eksklusion eller diskrimination, enten blevet ignoreret eller blevet betragtet som et sygdomstegn. Den tilgang, som er beskrevet her, indebærer i stedet at man engagerer personer i en samtale om indholdet og meningen af deres egen modstand.

Gennem denne proces kan mennesker komme til at opleve sig selv som stærkere, mere indsigtfulde og bedre rustede til at reagere effektivt på de vanskeligheder, der førte til at de startede i terapi.

Jeg har fundet, at denne tilgang hjælpsom med mænd og kvinder, børn og voksne, som har været udsatte for seksualiserede overgreb (voldtægt) og vold (selv kvinder, der stadig lever med den voldsudøvende mand), forskellige former for krænkelse, racisme, udelukkelse på grund af funktionsnedsættelse, seksuel orientering eller tro, samt på mennesker, som er blevet dårligt behandlet af professionelle fra forskellige virksomheder. Jeg har også fundet ud af, at det sammen med den fremgangsmåde, som Alan Jenkins har udviklet, kan anvendes i arbejdet med voldelige mænd.

Hverdagsrelateret modstand og antagelsen om en allerede eksisterende evne

På trods af mange vigtige forskelle har korttidsterapi, løsningsfokuseret terapi, systemisk terapi (Milan) og narrativ terapi mindst en fælles funktion, nemlig

antagelsen om en allerede eksisterende evne (Cecchin, 1992; de Shazer, 1985, 1988; de Shazer, Berg, Ilpchik, Nunnally, Molnar, Gingerich och Weiner-Davis, 1986; White og Epston, 1990; Whlte, 1992, 1995). Det betyder, at folk i terapi allerede har en iboende evne til at reagere effektivt på de vanskeligheder, som de står overfor. I begyndelsen antog terapeuter, der arbejdede med tidsbegrænset og systemisk terapi, at familien, ved at bryde tankemønstrene og samspillet, der fastholder problemet, kunne skabe deres egen løsning. Terapeuter som arbejder med løsningsfokuseret og narrativ terapi, tager antagelsen om en allerede eksisterende evne et skridt videre ved at gøre detaljerne for denne evne til et af hovedemnerne for den terapeutiske samtale.

Det er et lille, men ikke åbenlyst skridt herefter, at tænke, at mennesker også har en allerede eksisterende evne til at modstå vold og andre former for undertrykkelse. Faktisk, som det vil blive belyst nærmere, sker en sådan modstand hele tiden.

Det kan ved første øjekast være svært at identificere modstand mod seksualiserede overgreb, partnervold, rasisme med mere, fordi det der normalt betragtes som modstand, i hvert fald i den nordamerikanske popkultur, der typisk bygger på en model med mand-mod-mand kamp, hvilket forudsætter en lige styrke mellem kombattanterne (Bavelas och Coates, 1990). Medmindre personen kæmper imod fysisk, antages det at hun ikke gør modstand. Dette syn udelukker de fleste former for modstand (Burstow, 1992; Kelly, 1988; Scott, 1985, 1990). Desuden har begrebet modstand en etableret/accepteret betydning i psykoanalysen, hvor modstand henviser til folks formodede tilbøjelighed til at opbygge et psykologisk forsvar mod ubevidste trusler. Mere generelt anvendes ordet for at beskrive mennesker, som har den frækhed at forlade terapien før tid, eller på anden måde nægter at følge terapeutens råd og anbefalinger. Disse snævre og ret sygdomsorienterede definitioner af ordet har gjort det sværere at åbne en diskussion om sund modstand mod vold og undertrykkelse.

Jeg hævder her, at enhver psykisk eller adfærdsmæssig handling gennem hvilken en person forsøger at eksponere, slå igen, afskrække, forhindre, forebygge, afstå, bekæmpe, standse, nægte at acceptere eller modsætte sig enhver form for vold eller undertrykkelse (som omfatter alle former for respektløshed) eller de betingelser, der gør sådanne handlinger mulige, kan opfattes som en form for modstand. (Nogle af de verber som anvendes i denne definition er taget fra Concise Oxford Dictionary [1990, s. 1024], hvor modstand defineres som et forsøg på at

...1. "Modstå effekten eller virkningen af; stå imod. 2. Forhindre handlingsforløbet i sin progression, afstå fra at vise reaktion på selve den mulige penetration 3. Afholde sig fra. 4. Bekæmpe; forsøge at stoppe; nægte at overholde. 5. modsætte sig").

Desuden indebærer ethvert forsøg på at forestille sig eller indrette et liv, som bygger på respekt og lighed for sig selv og andre, hvilket indebærer forsøg på at kompensere for skader forårsaget af vold eller andre former for undertrykkelse, en faktisk form for

modstand. Denne definition er kun tænkt som et referencepunkt, da det kun i samråd med den person, der deltager i terapi, kan bestemmes, hvordan de specifikke reaktioner på vold eller undertrykkelse kan betragtes som former for modstand og hvad tilstedeværelsen af en sådan modstand betyder. (En nærmere beskrivelse af samtalemetoder som jeg har fundet nyttige i opbygning af historier om modstand, falder uden for rammerne for denne artikel. Jeg anvender en række forskellige metoder i forbindelse med tidsbegrænset, systemisk [det vil sige den sene Boscolo og Cecchin], løsningsfokuseret og narrativ terapi. Normalt beder jeg personer beskrive hvordan de reagerede på volden i stedet for hvordan de er påvirket af volden. Jeg mener, at det er vigtigt at skelne mellem reaktioner og effekt, hvilket bør afspejles i de spørgsmål der stilles. Spørgsmål der fremkalder beskrivelser af de mest subtile aspekter af psykiske og adfærdsmæssige reaktioner på mikroniveau, er specielt nyttige. Jeg betragter dette som en proces hvor psykiske og adfærdsmæssige reaktioner sættes i en ny sammenhæng, som indebærer negative effekter og forsøg på at forstå deres situationsbetingede "logik" ud fra ofrets perspektiv.)

I det følgende er en redegørelse af Joannes modstand mod vold rettet mod hendes mor, hendes bror og hende selv. (Joanne er et opdigtet navn. Katie og Pam foretrak at jeg anvendte deres rigtige navne.)

Joannes historie

Joanne (23) begyndte at gå til terapi fordi hun var ked af det og bekymret for sig selv. Hun havde fået diagnosen klinisk depression af en psykiater og diagnosen agorafobi og depression af en anden. Begge havde anbefalet hende medicinering, hvilket hun afviste. Det som bekymrede Joanne mest, var at hun ikke "kom videre" i livet. Hun nævnte, at hun ikke havde nogen klar ide om hvad hun ville med sit liv og hun var udeblevet fra flere jobsamtaler, da hun var bange for at forlade sit hus. Hun virkede også flov over, at hun stadig boede hjemme med sin mor, far og en af hendes fire ældre brødre.

Vi mødtes to gange og Joanne beskrev nogle forbedringer, som for hende fremstod ret små. Ved den tredje samtale spurgte jeg Joanne hvem, der ville savne hende mest, hvis hun skulle flytte hjemmefra. Hun svarede, at hendes mor ville savne hende fordi hun (Joanne) var den eneste, der kunne "håndtere" faren. Joannes far havde været fysisk og verbal voldelig overfor Joannes mor, Joanne selv og hendes brødre, så længe hun kunne huske. Han slog eller skubbede hendes mor dagligt, han råbte ofte og truede med næven, kom med racistiske bemærkninger, var uforudsigelig, brugte meget af familiens indkomst på alkohol, løj, var truende og skræmte hele familien.

Da Joanne beskrev hendes fars voldelige adfærd, stillede jeg en masse spørgsmål omkring hvordan hun havde reageret, både mentalt og adfærdsmæssigt, både når den voldelige adfærd fandt sted og på senere tidspunkter i livet. Joanne fortalte mig at hun mange gange var gået mellem sin mor og far. En gang, da hun var lille, forhindrede hun sin far i at skubbe sin mor ned af trapperne ved at klamre sig fast til sin mors

ben. Hende og hendes brødre lavede et gemmested i kælderens hvor de kunne tage deres mor ned, når deres far kom fuld hjem. Hun råbte ad ham, at han skulle "holde kæft og lade hende være i fred". Hun afledte hans opmærksomhed. Hun prøvede at berolige ham. Hun opfordrede ham til at "søge hjælp". Hun opfordrede ham til at flytte derfra. Hun undgik ham ved ikke at svare på hans spørgsmål eller hilse på ham. Kiggede den anden vej, gik ud af rummet når han gik ind, hun udelukkede ham fra familiens planer, nægtet at gå steder hen med ham, og mange andre måder. Hun nægtede at kysse ham godnat, hun blev sarkastisk. En gang da han var ved at slå hende sagde hun "slå bare, dit fjols". Efter det slog han hende ikke igen. Joanne opfordrede også sin mor til at ringe til politiet og forlade hjemmet.

Da Joanne blev ældre blev hun mere åben i sin trodsighed og mere beskyttende overfor sin mor og sine brødre. Hun hældte alkohol ud i vasken, nogle gange imens faren så på. Hun sagde til hans fulde venner, at de skulle "fucke af". Hun ringede til politiet. Hun bandede af ham og kaldte ham navne. Hun fandt på grunde til at blive væk hjemmefra. Engang nægtede hun at stå ved siden af hendes far i et familiefoto. Joanne nægtede også bevidst at gøre hvad hendes far bad hende om at gøre, og nærmest instinktivt gjorde hun hvad han bad hende om ikke at gøre (f. eks at få en tatovering). I en periode nægtede Joanne også at indordne sig sin mor. Hun fik venner der ikke passede ind i hendes forældres forestillinger om hvem hun burde omgås. Hun afviste også autoriteter, som behandlede hende som en problematisk person, især lærere som havde udtalte sig om hendes person uden at kende til, hvad der foregik derhjemme.

Jeg stillede derefter en række spørgsmål til Joanne som jeg håbede ville gøre det muligt for hende at formulere sine meninger, værdier og de forpligtelser hun havde indgået, som reaktion på farens voldelige adfærd. For eksempel: "I forhold til den måde du er opvokset og alle de ting du har oplevet og været vidne til som barn, hvilke beslutninger har du så truffet i forhold til hvilket slags mennesker du gerne vil være?". Joanne fortalte mig udførligt, at det var meget vigtigt for hende, at folk bliver behandlet med respekt og hun beskrev hvor respektfuldt hun behandlede andre (selv hendes far, når han opførte sig fornuftigt). Hun var blevet en ivrig antiracist. Hun havde en masse sjov med hendes nevøer og niecer og gjorde altid meget ud af, at lytte til dem. Jeg lærte også, at Joanne godt kunne lide at afsløre bedrageri, overtræde restriktioner af alle slags og at hun generelt gjorde og tænkte som hun ville og ikke som andre bad hende om. Vi jokede om alle de fordele, der er ved at opføre sig problematisk. Vi snakkede også om den medlidenhed, som Joanne stadig følte for hendes far.

Jeg fortalte Joanne, at mange af de måder hun reagerede på hendes fars adfærd for mig virkede som forskellige måder, at modstå eller kæmpe imod, i ordenes bedste forstand. Hun var enig, selvom hun sagde, at hun aldrig havde set sådan på det før. Hun havde diskuteret hendes fars adfærd med både psykiatere og med den samtale gruppe hun havde gået i, i flere uger, men de mange måder hun havde gjort modstand

mod hans mishandling, kom aldrig op til diskussion.

Joanne sagde at det at tale om hvordan hun havde modsat sig, fik hende til at indse at hun var "meget stærkere" end hun tidligere havde troet hun var, og hun forestillede sig at kendskab til hendes egen historie om modstand ville være ganske nyttigt.

Da vi mødtes igen to uger senere fortalte Joanne, at hun spiste og sov meget bedre, at hun bedre kunne koncentrere sig og huske, og at hun følte sig mere selvsikker og optimistisk. Hun var gået ud regelmæssigt og havde kontaktet en potentiel arbejdsgiver angående en stilling (som hun senere fik). Som svar på nogle spørgsmål om hvordan hun havde klaret at gøre disse ting, sagde Joanne at jo mere hun tænkte på hvordan hun havde håndteret hendes fars vold, jo mere var det gået op for hende, at hun nok kunne klare næsten alle situationer. Hun følte, at hun "kom videre" med sit liv. Vi mødtes to gange mere over en periode på tre måneder. Der var ikke yderligere indikationer på hverken depression eller agorafobi.

Det, som kendetegner spontan personlig modstand

Joannes handlinger er et eksempel på nogle af de træk, som karakteriserer mange former for personlig modstand. Fo_r det første var hendes handlinger spontane og betingede af omstændighederne, forstået på den måde, at de ikke var beordret eller pålagte. Hun reagerede blot på sin fars krænkende handlinger på eget initiativ, ved at gøre sit bedste for at beskytte sig selv og andre, sætte en stopper for handlingerne og etablere sit eget liv. Hun udnyttededagligt forskellige lejligheder til at ignorere hans råd eller påbud, sige ham imod og afsløre hans krav som urimelige.

For det andet, viste hun med sine handlinger, en bemærkelsesværdig kloghed. Selvom meget af hendes modstand var subtilt og skjult, også når hun direkte trodsede sin far, gjorde hun det på en sådan måde, at det mindskede risikoen for yderligere skade. For det tredje, var hun yderst beslutsom. På trods af forfærdelig smerte, forvirring, frygt og isolering fortsatte hun med at modvirke volden og stræbe efter et helt andet liv. For det fjerde, byggede hendes handlinger ikke på nogen forventninger om øjeblikkelig succes. Hun havde ikke nogen direkte forventning om, at hendes fars adfærd ville ændre sig, men trods dette fortsatte hun med at gøre modstand. Faktisk blev hun mere beslutsom med tiden. Til sidst var Joannes modstand konsekvent og kontinuerlig, i den forstand, at hun ikke kun gjorde modstand når hendes var far voldelig eller grov. I stedet for undergravede hun gradvist hans status som familiens autoritet og protesterede over hans urimelige opfattelse af, hvad han havde ret til.

Forholdet mellem undertrykkelse og modstand

Den præcise form for modstand afhænger af den unikke kombination af fare og de muligheder, der findes i den givne situation. Før det er muligt at forstå hvordan specifikke handlinger kan være former for modstand i de situationer hvor de forekommer, er det nødvendigt at have en generel forståelse for forholdet mellem undertrykkelse og modstand, hvilket jeg nu vil beskrive. Følgende etiopiske ordsprog er den første linje i James Scotts (1990) bog, *Domination and the Arts of Resistance*:

"Når herremanden passerer bukker den kloge bonde sig dybt og slår lydløst en prut". Dette ordsprog udtrykker en vigtig sandhed om modstandens natur og dets forhold til undertrykkelse. Specielt kan personer, som begår voldshandlinger eller er undertrykkende, forventes at undertrykke enhver udfordring af deres autoritet, ofte med en voldsomhed, der overstiger den oprindelige krænkelse.

Dette er velkendt, men diskuteres sjældent. En ansat, der er blevet dårligt behandlet af en overordnet, ved, at den mindste utilfredshed kan lede til en fyring, en dårlig vurdering eller andre hindringer i fremgang. En kvinde, som er blevet udsat for vold af sin mand, kan på baggrund af hendes bitre erfaringer forudsige, at alle forsøg på at forlade ham sandsynligvis vil blive mødt med trusler eller ekstrem vold. Børn, der bliver udsat for seksuelle overgreb, bliver fortalt, at de vil blive afvist af de mennesker der elsker dem, kigget ned på af andre eller skadet af gerningsmanden, hvis de fortæller andre om overgrebet. Mange personer, som bor på psykiatriske centre ved at protest mod hvordan de bliver behandlet, specielt hvis det bliver udtrykt på en følelsesladet måde, sandsynligvis vil blive tolket som et yderligere sygdomstegn. Personer som udsættes for vold og andre former for undertrykkelse lever altså under en meget reel trussel om repressalier for enhver handling af sefvbestemmelse. Derfor er åben trods den mindst normale form for modstand (Scott, 1985, 1990).

Ordsproget viser også den slags taktiske bevidsthed, der er tydelig i mange former for modstand. Ligesom den kloge bonde bliver mennesker, som tvinges til at leve under streng kontrol med en konstant trussel om repressalier, af nødvendighed gode til, på forskellige måder, at "lege med", "smøre tykt på", "fortælle ham det, han gerne vil høre" eller "vildlede ham" i stedet for, eller nogle gange i kombination med, mere åbne former for modstand. Det kan for eksempel være kvinden som bliver udsat for vold af sin mand, børn som bliver udsat for seksualiserede overgreb eller ansatte der bliver chikaneret på arbejdspladser.

En kvinde jeg mødte fortalte for eksempel, at hun lavede en indkøbsseddel i hovedet, når hendes mand havde sex "på" hende. (Normalt ville jeg ikke henvise til sådanne aktiviteter som sex, da det tydeligvis ikke var gensidigt. Kvinden som fortalte mig om det beskrev det som sex og det er derfor jeg også bruger det ord). En anden kvinde spillede med når hendes voldelige mand påstod at hun var skør (fordi hun var så sur på ham hele tiden) og det lykkedes hende at overbevise ham om, at hun skulle have elektrochok for at deaktivere vredens centrum i hendes hjerne. Disse taktikker, som uundgåeligt indebærer en grad af bedrag, giver krænkede personer en slags barriere, som de kan skjule og beskytte deres sande tanker og hensigter bag (Scott, 1990).

I de mest ekstreme tilfælde, hvor ofret har gode grunde til at tro at hun vil blive dræbt eller blive alvorligt skadet hvis hun sætter sig det mindste i mod, kan den eneste mulighed for at yde modstand være, at gøre det hemmeligt i tankerne. Stephenson (1992) beskrev for eksempel hvordan et offer for politisk tortur, som fik sine knoer smadret med en hammer og blev slået hver gang han udtrykte smerte eller vrede,

gjorde modstand ved at spille komplicerede matematiske spil i hans tanker. Pam, en kvinde hvis bemærkninger omkring modstand citeres længere fremme i denne artikel, beskrev hvordan hun i hendes tanker svævede op bagøret på en blå elefant, når hendes far forgreb sig på hende seksuelt. Og ved at gennemgå de måder, hvorpå hun mentalt modstod seksuelt misbrug af hendes far, bemærkede en anden kvinde: "jeg vidste, at han kunne tage min krop, men han fik mig aldrig". (Disse, og andre lignende fantasier, kaldes dissociation, hvilket betyder dårlig association. Efter min mening er dette en uheldig og misvisende beskrivelse af handlingerne, da de ofte involverer skabelse af fantasifulde associationer, der i allerhøjeste grad kan rede liv.)

Derudover fortæller mange mennesker, at de har detaljerede samtaler med gerningsmanden i deres fantasi, hvor de udtrykker vrede, kommer med skarpe replikker, kommer med dristige argumenter mod ham og generelt "sætter ham på plads"¹¹. Med dette mener jeg ikke, at modstand altid har en så indirekte og skjult form. De fleste former for modstand ligger faktisk et sted mellem åben trods på den ene side og fuldstændig skjulte aktiviteter på den anden side. Det er også vigtigt ikke at romantisere sådanne former for modstand eller at overdrive deres effekt i forhold til at stoppe volden. Det er desperate handlinger af personer, som lever i ekstrem smerte, frygt og - isolation og de kan ikke erstatte et liv med lighed og respekt. Anerkendelse af en sådan modstand betyder ikke på nogen måde, at du ikke kan forstå eller anerkende den skade, der er forårsaget af vold og undertrykkelse. Jeg synes, det er ekstremt vigtigt at vise, at folk fortsætter med at modstå, på en forsigtig og kreativ måde og med en fantastisk beslutsomhed, selv når de udsættes for de mest ekstreme former for vold.

Efter min mening, er en af de vigtigste studier af modstand Erving Goffmans (1961) fremragende bog, Asylums (Goffman bruger ikke ordet modstand). Foruden en meget grundig gennemgang af hvordan personer reagere på at de bliver tvunget til at underkaste sig eller blive dårligt behandlet i ulige magtsituationer, studerer han hvordan psykiatri patienter reagere på forskellige angreb på deres værdighed. Der var blandt andet forventning om, at de ville deltage flittigt i de pålagte aktiviteter i forbindelse med deres behandling og organiseringen af institutionen.

Goffman konstaterede at patienterne havde fundet forskellige metoder til at underminere forventninger og påvirke forholdene i det daglige liv. For eksempel var de "tilfredse med" at bruge hospitalets materialer på andre måder end det var tiltænkt og "udnyttede og snød systemet" ved at simulere sygdom, snige sig til ekstra mad og selektivt deltage i terapi sessioner og andre arrangementer for at få belønning (f.eks. cigaretter) eller mødes med venner. De fandt endda på metoder for at undgå overvågning eller tilrane sig penge.

Goffman beskrev også en række måder hvorpå patienterne udtrykte deres utilfredshed, for eksempel ved at vrænge, stirre, bitche, snyde, ved at bruge forskellige

former for gentagende ulydighed, lave parodier (fx grine hysterisk af en medarbejders halvdårlige joke) og bruge andre former for overdreven medfølelse. Med sin særprægede evne til at reproducere detaljer noterede Goffman følgende:

Der findes en særlig tilgang, som man kan bruge mod enfremmed autoritet. Her kombineres stivhed, værdighed og koldhed i en særlig blanding, der ikke er tilstrækkelig uhøflig nok til at medføre øjeblikkelig straf, men alligevel udtrykker, at man er sin egen herre. Fordi denne kommunikation sker ved hjælp af en kropsstilling og ansigtsudtryk, kan den altid være til stede, der hvor patienten er (s. 318).

Han konstaterede også, at "indre stilhed" ofte var et standard svar til personalet. Kun modvilligt var personalet enige om, at behandle dette svar som et tegn på psykisk sygdom, snarere end som udtryk for trodsighed.

Afslutningsvis havde Goffman følgende bemærkning i forbindelse med hans diskussion af hvordan det lykkedes "omhyggelige idealister" at undgå samarbejde med autoriteter: "Ekstreme situationer giver os information, ikke primært om de mere storslåede former for loyalitet og svig, men om de små handlinger i livet" (1961, s. 181; min kursivering).

Skarphe den af udtrykket, "små handlinger i livet" som så rammende indfanger ånden bag og kvaliteten af mange former for modstand, skyldes til dels, at ordet små anvendes på en måde, der både er bogstaveligt og ironisk. Det er korrekt, at modstandshandlinger i bogstavelig forstand er små eftersom de består af subtil og hurtig kommunikativ adfærd på mikroniveau. Parodier, løgne, indre stilhed, forgiven uvidenhed, dårlig skjult foragt, mumle eller et troværdigt udført respektfuldt buk, opnås socialt ved omhyggelig kontrol af de mest subtile aspekter af personlig adfærd. Under forhold, hvor der er streng kontrol, bliver de normale kommunikationsværktøjer i hverdagen vigtige værktøjer til at udtrykke modstand. (Af den grund finder jeg det behjælpeligt at spørge folk om de vil beskrive hvilket ansigtsudtryk, hvilken toneleje, hvilken holdning med mere, de havde, da de reagerede på at blive dårligt behandlet. Sådanne spørgsmål fremkalder ofte en beskrivelse af skjult eller indirekte udtryk for protest.)

I en helt anden forstand er udtrykket imidlertid en selvmodsigelse. I forbindelse med vold eller undertrykkelse, hvor ethvert forsøg på at have selvsikkerhed kan resultere i brutale repressalier, er der ikke noget, der er "små" handlinger i livet. Enhver form for modstand er i sagens natur meget vigtige under sådanne omstændigheder, uanset hvad de kan synes at have resulteret i. Selvom det kan se ud til, at den kloge bonde ikke fik opnået særlig meget, kan man ved nærmere eftertanke se at hans taktik udnytter en af de mest irriterende usikkerheder, som personer i autoritets positioner står over for, især hvis denne autoritet udøves gennem frygt. Netop fordi et udtryk for respekt normalt er hvad der forventes og at det ikke at vise respekt betragtes som en fornærmelse, for ikke at sige en udfordring, får autoriteterne i virkeligheden ikke nogen pålidelige informationer om den underordnedes sande intentioner eller

opfattelser. Dermed, med hans personlige integritet intakt, er den kloge bonde i stand til at vende bukkets formodede betydning.

Samtidig med, at han opretholder facaden udtrykker bukket ikke længere hans respect, eller bekræfter hans frivillige underordnelse. Han omvender det i stedet til en facade, der både skjuler hans foragt og gør det muligt at gøre det tavst. På denne måde bevarer han sin værdighed (fx hans status som et menneske, der er lige så meget værd, som herremanden) præcis i det Øjeblik, hvor det forventedes at han opgiver det. Den tilfredshed, som herremanden kan have oplevet ved bondens buk, er ingenting i forhold til hvad bonden oplevede. (At prutte i nærheden af herremanden kan endda have givet bonden en endnu dybere version af den svimlende fornøjelse, der kommer fra at udføre forbudte og særligt barnlige handlinger - især dem der involverer kropsfunktioner - når de begås i nærheden af et hæderligt selskab.)

Desuden kan handlinger, der synes at være ubetydelige, danne grundlag for mere effektive handlinger, hvilket fremgår af følgende sætning, hvor en kvinde beskriver en af hendes reaktioner på incest:

Jeg kan huske den første gong jeg tog denne vigtige beslutning. Beslutningen skræmte mig næsten mere end det, at være i nærheden af ham. Jeg kan huske, at jeg stod bag ham efter jeg havde taget beslutningen; og at jeg rakte tunge af ham. Selvfølgelig fangede han mig i det (griner). Men han gjorde ikke så meget ved det og jeg tænkte:» åh gud# og det var sådan det startede (Kelly, 1988, s.174-175).

Dette eksempel på modstand er et af mange indsamlet af Liz Kelly (1988), en feministisk forsker fra England, som har undersøgt hvordan 60 kvinder overlevede, håndterede og gjorde modstand mod seksualiserede overgreb og vold fra deres partnere. (Kelly skelner mellem at håndtere, overleve og gøre modstand. Jeg anser hendes bog som værende rigtig god, men jeg har ikke en så tydelig skelnen mellem disse kategorier. Jeg mener, at begreberne overlevelsesevner og copingstrategier ofte bruges til at udpege handlinger, der snarere burde betegne forskellige former for modstand.) Selvom Kelly bruger en mere begrænset definition af modstand end den jeg taler for i denne artikel, fandt hun ud at mere end halvdelen af de kvinder hun interviewede gjorde modstand mod incest fra det begyndte, og alle kvinderne gjorde modstand mod voldtægt da det skete. Et af de mere interessante og uventede resultater af Kellys undersøgelse var, at mange af kvinderne efterfølgende fortalte, at de, som et resultat af interviewene, på en eller anden måde havde det bedre. Som en kvinde fortalte:

Det, der gik opfor mig var.. ja, det virker som om, at jeg gennem hele mit liv har forsøgt at passe ind i denne form og alle de problemer, jeg har haft, har været fordi, at jeg har protesteret imod dem. Men nu hvor jeg ved hvad det var jeg protesterede imod. Det var bare modstand (sukker)... Og jeg er så sur over, at jeg ikke kunne se det før nu (s. 184).

Denne kvinde udtrykte hvor vigtigt det var for hende, at få bekræftet at hun faktisk havde gjort modstand mod overgrebet.

Bonnie Burstow (1992), en canadisk antipsykiatri aktivist og radikal feministisk terapeut, mente at forskellige former for kvinders modstand mod mænds vold kan placeres på en skala. (Disse betegnelser - antipsykiatri aktivist og radikal feministisk terapeut - er dem, som Burstow selv foretrækker.) I den ene ende af skalaen er enestående handlinger, der ikke forhindrer vold eller ændrer status quo, men som alligevel udviser en simpel, men afgørende bevidsthed om, at man er blevet behandlet respektløst. I den anden ende af skalaen er kollektive handlinger, der er baseret på en kritisk bevidsthed om, at volden blev udøvet gennem patriarkalske magtrelationer. Burstow hævder, at den ortodokse psykiatri er en patriarkalsk, og i sig selv undertrykkende institution som sygeliggør mange former for kvinders modstand mod mænds vold, hvilket fremgår tydeligt i det følgende afsnit.

Nogle kvinders handlinger er begrænsede, individuelle og på grænsen til at være resigneret, men selv her er en kerne af modstand, som er stærk og meningsfuld. I denne kategori findes hus moderen, der stopper med at gøre rent og bare sidder der, ulykkelig og 'ude af stand til' at gøre noget som helst. Før i tiden ville psykiateren have sagt, at hun havde fået et nervesammenbrud. I dag ville de sige, at hun er 'kronisk deprimeret'. Disse diagnoser er ikke direkte forkerte, men forfærdelig begrænsede. Hun er tydeligvis 'død træet' af alle de endeløse gentagende pligter i hjemmet, som forventes at hun som kvinde, udfører... Hun 'kan ikke tage det mere' og hendes indre gør oprør... [Hvilket] i en vis grad indebærer " ... Ikke at have i sinde at finde sig i det længere". Selvom hendes afslag ikke finder sted på et reflekterende niveau, og det blot udgør en dimension af, hvad der sker, går denne kvinde på sin egen måde i strejke. Kvinder der altid har hovedpine strejke også (1992, s. 16).

Et af de vigtigste aspekter i Burstows arbejde er, efter min mening, at hun gjorde opmærksom på de "begyndende", endnu uarticulerede, forståelser, der er implicite selv i de mindst synlige, mest beskedne og mest desperate former for modstand. Selvom hun er fortalende, at kollektiv modstand gennem kritisk bevidsthed bør være et mål for kvinder, afviser hun i modsætning til nogle teoretikere, der er fortalende for bevidstgørelse som en empowerment metode (fx Moreau, 1990; Carnoil, 1992), at "sand", "ægte" eller "sund" modstand kun er muligt når man har opnået en kritisk bevidsthed. Modstandens, protestens og modarbejdets sprog er også en vigtig del af den narrative metode (White, 1992, 1995; White & Epston, 1990). Her anvendes det dog meget anderledes. For eksempel kan børn og familier ledes ind i samtaler om deres modstand mod "snigende pølle" "besvær" eller et hvert andet eksternt problem, der bliver beskrevet som om, at det undertrykker hele

familien.

Når det kommer til behandlingen af voldsrelaterede problemer eller andre former for undertrykkelse, bruges modstandens sprog på to ret forskellige måder. Nogle praktikere (fx Kamsler, 1990) fokuserer primært på modstand som en effekt på misbrug. Andre, såsom Durrant og Kowalski (1990), som arbejder ud fra et mere løsningsorienteret perspektiv, lægger vægt på at bygge på undtagelser af disse effekter. Hver af disse tilgange understreger vigtigheden i at hjælpe personer til at opdage deres allerede eksisterende styrke og handlekraft. Dog tager de ikke højde for, i hvilket omfang personen kan have modstået selve volden eller undertrykkelsen. (Disse forskelle jeg her har forslået mellem disse to metoder, afspejles, så vidt jeg ved, ikke i litteraturen om narrativ terapi. I litteraturen afspejles forskellene mellem effekter og reaktioner ikke, og heller ikke den nært beslægtede skelnen mellem modstand mod selve volden og modstand mod effekten af volden afspejles.)

Den anden metode, som jeg anser som værende meget forskellig fra den første, har mere fokus på anerkendelse af modstand mod overgrebet selv, som det fremgår af det følgende uddrag af et brev skrevet af David Epston til en kvinde, der hedder Rose:

Fra begyndelsen har du en vis livskraft, der nægtede at bukke under og underkaste sig hans magt. Du betalte dyrt for dine talemåter... Stadig nægtede du at benægte dig selv ... Trods din fars forsøg på at slette dig, satte du dig hensynsløst imod ham. En form for speciel visdom må have fortalt dig, at det var ham, som var ond, ikke dig ... Jeg tror, at dit over/evelsesinstinkt er din livskraft, en kraft, som aldrig har underordnet sig din fars straf og hensynsløshed (Epston, White og Murray, 1992, s. 103).

Uanset hvad der måtte have været sket under samtalen (hvilket ikke er beskrevet i artiklen), er det tydeligt i brevet, at Rose gjorde modstand mod selve overgrebet og ikke mod effekten af overgrebet, selvom hendes konkrete handlinger ikke er beskrevet. Følgende redegørelse viser hvordan Katie gjorde modstand, som reaktion på at hun blev udsat for seksualiserede overgreb af sin far.

Katies historie

Katie søgte hjælp hos mig for ægteskabsproblemer, depression, søvnproblemer og bekymringer over at hun ikke tog nok hånd om sine børn. Hun forbandt disse problemer med at hun var blevet udsat for seksualiserede overgreb af sin far og to onkler over en periode på 10 år, da hun var mellem 5 og 15 år.

Katie havde før gået i både individuel og gruppe terapi og jeg bad hende derfor beskrive hvordan dette havde hjulpet hende. Hun fortalte, at det var godt at mødes med andre kvinder, der havde været igennem "de samme ting". Jeg spurgte hende da hvad hun havde lært om sig selv. Katie fortalte, at hun havde lært at hun havde svært

ved at sætte grænser, at hun havde lavt selværd og at hun ikke var god til at være bestemt. Hun lærte også, at hun havde en tendens til at gentage hendes mors passive adfærd i forhold til mænd. Da jeg hørte disse beskrivelser, spurgte jeg Katie, om hun også havde haft chancen for at tale om hvordan hun havde gjort modstand mod hendes fars og hendes onkels misbrug af hende. Da hun viste interesse for at vide mere om hvad jeg mente med det, spurgte jeg, om jeg måtte stille hende et par spørgsmål om hvordan hun havde reageret på det, som hendes far og onkler havde gjort. Det måtte jeg gerne.

For ikke at komme for meget ind i detaljerne omkring hvordan hun var blevet misbrugt, hvilket jeg tænkte ville kunne gøre hende ked af det, spurgte jeg Katie hvordan hendes forhold til hendes far havde ændret sig, siden han begyndte at misbruge hende. Som svar på dette og lignende spørgsmål fortalte Katie mig, at hun begyndte at holde sig væk fra ham, brugte mindre tid derhjemme, forsøgte at fortælle det til hendes farmor, stoppede med at kalde ham "far", havde hemmeligheder, nægtede at samarbejde og gå steder hen med ham, fortalte sig selv at hun ville blive en god mor og altid ville beskytte hendes børn, forsvarede sine venner, konfronterede uretfærdige lærere og slutteligt afslørede misbruget, på trods af et enormt pres fra nogen i familien. Katie var hurtig enig i, at dette var forskellige måder at kæmpe imod på og modsætte sig sin fars og onkels misbrug af hende. Hun var også enig i, at dette helt sikkert ikke var handlinger af en person med dårligt selværd, som ikke var god til at sætte grænser eller opførte sig passivt overfor mænd.

Jeg spurgte Katie, hvordan det endelig det føltes, at erkende den modstand hun havde lagt for dagen. Hun sagde, jeg føler, at jeg kan løfte min fucking bil". På dette tidspunkt begyndte Katie også at kunne huske en masse andre måder, hvorpå hun havde gjort modstand og hun gik med til, at skrive disse ned. Det følgende er et uddrag:

Jeg græd og skubbede hans (hendes fars) hånd væk, for at få ham til at stoppe ... Jeg nåede til et punkt, hvor jeg ikke ville gå hjem hvis bilen ikke var parkeret udenfor eller legede udenfor indtil min mor eller storesøster kom hjem ... Jeg kan huske, at jeg sov med mit tøj på. Det var min sikkerhed (i et stykke tid) når de prøvede at henvende sig til mig ..Når de åbnede mine bukser og tog dem ned og så åbnede deres, tog jeg mine bukser op igen ... Jeg sov på maven og lå helt stille.

Hvis mineforældre holdt fest hvor de drak, lagde jeg mig ovenpå min lillesøsters tæppe, så der ikke var nogen der kunne komme og gøre hende fortræd. Hvis de skulle tilfredsstille sig selv, ville jeg hellere have det blev mig end hende. Hver gang de holdt fest, sov jeg med mit tøj på og nogen gange [havde Jeg] en kniv i dørkarmen eller under min pude ... Da jeg var 15 år begyndte jeg at gå på bar. Når mænd lagde mærke til mig, føltes det godt. Men jeg vidste samtidig godt hvad de var ude efter. Jeg tog imod drinks fra dem til at starte med og lod som om jeg gerne ville dem og så bad jeg dem om at gå. De kaldte mig en fucking narrefisse. Jeg svarede Ja, og en god en H ... Efter at have set min ældre søster blive slået til plukfisk lovede jeg mig selv at jeg

aldrig ville lade en mand gøre det mod mig og jeg bad min [første] mand om at gå og så var det slut.

Katie konkluderede:

Jeg kan tale om hvad jeg mener og jeg tier ikke stille. Jeg kan fortælle min mand og andre hvad jeg føler uden at føle skyld for dette. Jeg vil altid fortsætte med at gå videre (Katie, 1993).

Konklusion: At tale om modstand

Et af de stærkeste beviser for, at der findes daglig modstand, som er af stor betydning er den målrettede indsats dem, der udøver vold og undertrykkelse, gør, for at skjule eller undertrykke det. Faktisk forudsætter de fysiske og diskursive strategier, der anvendes i næsten alle former for dominans, at der findes en beslutsom modstand. Voldelige mænd forsøger at undertrykke modstanden fra deres partnere ved at begrænse deres frihed og deres kontakter, true med repressalier, give hende skylden og så videre. Voksne, der udsætter børn for seksualiserede overgreb, forsøger at omgå barnets naturlige tilbøjelighed til at undgå sådanne handlinger ved at true dem eller gennem en proces af list og tvang, som desværre normalt kaldes grooming. Som af den oprindelige befolkning, som var placeret på kostskoler, blev holdt væk fra deres familier, for at nedbryde følelsen af tilhørsforhold og kulturel identitet, som kunne give anledning til at flere stak af, nægtede at samarbejde og ikke ville indføre europæiske værdier.

Det er derfor bemærkelsesværdigt, at litteraturen om psykoterapiens teori og praksis stort set har overset denne modstand, især da det netop er i forbindelse med terapi, at mange mennesker fortæller meget personligt om de grusomheder, de har været udsat for. Dette rejser en masse vigtige spørgsmål, der ligger uden for rammerne af denne artikel. Jeg anser at terapeuter, har en vigtig rolle i forhold til at genkende og anerkende den spontane modstand, som personer der har været udsat for seksualiseret misbrug og overgreb, fysisk vold, ydmygelse, forsømmelse og alle andre former for vold og undertrykkelse, gør. De følgende to afsnit viser tydeligt hvor vigtigt det er, at tale om modstand. Det første afsnit er skrevet af Bell Hooks (1990). Det andet afsnit er skrevet af Pam, en social aktivist, der begyndte at gå i terapi efter, at hun begyndte at fremkalde forfærdelige minder om hvordan hun blev seksuelt misbrugt som barn.

At se marginaliseringen som en position og et sted for modstand er vigtigt for undertrykte, udnyttede og koloniserede personer. Hvis vi kun ser marginalen som et tegn, der markerer betingelserne for vores lidelse, trænger håbløshed og fortvivlelse, en dyb nihilisme, på en destruktiv måde ind til selve grunden til vores eksistens. Det er der, i det rum for kollektiv fortvivlelse hvor ens kreativitet og ens fantasi er i fare, at ens sind er fuldstændig koloniseret, at "-L" og den frihed man længes efter er tabt (s. 343).

At vide at jeg faktisk gjorde modstand hjalp mig med at føle, at det aldrig var min skyld. Hvis jeg ikke havde gjort modstand, ville det betyde at jeg gik med til det, hvilket ville betyde at jeg ønskede det, hvilket ville betyde, at det var min fejl. Hvordan skulle jeg kunne leve med mig selv, hvis jeg havde været sådan et menneske. Ved at tænke at jeg faktisk gjorde modstand kunne jeg komme videre og slippe den følelse. Så kan jeg have lidt mere stolthed og sætte mere pris på mig selv. Så begyndte jeg at få nogle af de ting tilbage, som jeg ikke havde før, som at føle en slags værdighed eller at have en værdi som menneske.

Litteratur:

- Bavelas, J. B., & Coates, L. (1992). Personal Communication. Burstow, B. (1992). *Radical feminist therapy*. Newbury Park, CA: Sage. Carniol, B. (1992). Structural social work: Maurice Moreau's challenge to social work practice. *Journal of Progressive Human Services*, 3. Cecchin, G. (1992). Constructing therapeutic possibilities. In S. McNamee & K. J. Gergen (Eds.), *Therapy as social construction* (pp. 86-95). Newbury Park, CA: Sage. *Concise oxford dictionary, 8th ed.* (1990). Oxford: Clarendon Press. de Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press. de Shazer, S. (1985). *Keys to solutions in brief therapy*. New York: Norton. de Shazer, S., Berg, I. K., Lipchik, E., Nunnally, E., Molnar, A., Gingerich, W., & Weiner-Davis, M. (1986). Brief Therapy: Focused solution development. *Family Process*, 25, 207-222. de Shazer, S. (1988). *Clues: Investigating solutions in brief therapy*. New York: Norton. Durrani, M., & Kowalski, K. (1990). Overcoming the effects of sexual abuse: Developing self-perception of competence. In M. Durrant & C. White (Eds.), *Ideas for therapy with sexual abuse* (pp. 65-110). Dulwich: Dulwich Centre Publications. Epston, D., White, M., & Murray, K. (1992). A proposal for a reauthoring therapy: Rose's revisioning of her life and a commentary. In S. McNamee and K. J. Gergen (Eds.), *Therapy as social construction* (pp. 96-115). Sage: London. Foucault, M. (1980). *Power/knowledge*. New York: Pantheon. Gilligan, C., Rogers, A. G., & Tolman, D. T. (Eds.) (1991). *Women, girls and psychotherapy: Reframing resistance*. New York: Haworth. Goffman, I. (1961). *Asylums*. New York: Doubleday. Kamsler, A. (1990). Her-story in the making: Therapy with women who were sexually assaulted in childhood. In M. Durrant & C. White (Eds.), *Ideas for therapy with sexual abuse* (pp. 9-36). Dulwich: Dulwich Centre Publications. Kelly, L. (1988). *Surviving sexual violence*. Minneapolis; University of Minnesota Press. Moreau, M. J. (1990). Empowerment through advocacy and consciousness-raising: Im-

plications of a structural approach to social work. *Journal of Sociology and Social*

Welfare, 17(2), 53-67. Scott, J. C. (1985). *Weapons of the weak*. New Haven; Yale University Press. Scott, J. C. (1990). *Domination and the arts of resistance*. New Haven: Yale University

Press. Stephenson, P. H. (1992). Personal communication. White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. New York: Nor-

ton. White, M. (1992). Deconstruction and therapy. In D. Epston, & M. White, *Experience,*

contradiction, narrative, and imagination. Adelaide: Dulwich Centre Publications. White, M. (1995). *Re-authoring lives: Interviews and essays*. Dulwich: Dulwich Centre Publications.

